
FILOZOFIJA POVIJESTI U RAZMATRANJIMA JACQUESA
MARITAINA

Emil Čič, Zagreb

UDK: 1 : 930
930.1
1 Maritain, J.
Primljeno 12/2004.

Uvod: Metafizika i filozofija povijesti

Predmet filozofije povijesti, povezan s pojmom metafizike, zgodno se uklopio u područje mog osobnog bavljenja, jer to je način na koji ja analiziram povijest: sredstvima metafizičkog izvođenja fenomena na opći pojam. S jedne strane, o povijesti se ne može filozofirati bez metafizičkog motrenja povijesti, a, s druge strane, slučaj Maritaina je zanimljiv, jer je on jedan od rijetkih suvremenih filozofa koji su se poviješću bavili načinom što se nastojao približiti cjelovitom metafizičkom sagledavanju povijesti. Rečeno je da je metafizika znanost o svemu. Opća znanost. Znanost o svim bićima. Metafizika iz pojedinačnog dolazi do općih zaključaka ili postulira opće da bi ga potvrdila ili osporila na pojedinačnom primjeru. Upravo iz tog razloga povijest filozofije jest metafizika, jer uočava pojedinačno i nastoji doći do općeg zaključka. U svojem pristupu filozofija povijesti je istodobno idealistička i pragmatička. Idealistička je zato što "... idealizam znači ... da se stvarnost shvaća kao duhovno događanje, pri čemu se realno uzvisuje do idealnog bitka ...",¹ a pragmatična je zbog toga što na osvjedočujućem broju primjera ukazuje na stvarne tendencije, koje upućuju na pouzdane zaključke. Stoga je filozofija povijesti izraz jedne filozofije pragmatičnog idealizma, i na primjeru Maritaina vidjeti ćemo zašto i kako.

U disciplini filozofije sistematični filozofi povijesti toliko su malobrojni da se jedva mogu nabrojati na prste, a u povijesti kao disciplini za sebe – uopće ih nema. Među malobrojnim istaknutim

¹ Emerich Coreth, *Philosophie des 19 Jh.*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart-Berlin, Köln-Mainz, 1984., str. 9.

filozofima povijesti možemo spomenuti svetoga Augustina, zatim Vica, Hegela, u Hrvatskoj Milana pl. Šufflaya i Filipa Lukasa, u Americi Carrola Quigleya, a u Francuskoj Jacquesa Maritaina. Maritain na kraju knjige spominje i Engleza J. Toynbeea, ali i sam zaključuje da je taj pisac isforsirao zaključke i promašio dimenzije filozofije povijesti. Danas znamo i zašto: dotični Englez bio je jedan od ideologa britanskih imperijalista iz sredine 20. stoljeća kojima je povijest služila kao filozofsko opravdanje imperijalističke ideologije.²

Svaki pokušaj da se nabroji više od toliko navedenih filozofa vrlo je ozbiljan istraživački napor, no spontanim putem možemo utvrditi vrlo ograničeni broj istaknutih mislitelja s područja te filozofske grane. Maritainu na tom polju pripada istaknuto mjesto ponajprije zato što se on jedini nalazi na poziciji promicanih kršćanskih mislitelja te vrste u 20. stoljeću kojeg bismo ozbiljno mogli uzeti u obzir. I pisac ovih redaka spada u skupinu rijetkih filozofa povijesti, jer je objavio knjigu izabranih članaka u duhu filozofije povijesti,³ pa Maritain može obraditi kao svoj vlastiti specijalistički problem.

Maritain u svojoj *Filozofiji povijesti* ima sjajnih trenutaka, izvrsnih uvida u filozofiju povijesti, koju u kršćanskom duhu često kombinira s teologijom povijesti, ali njegov pristup ima i svojevrstnih previda, pa čak i nedorečenosti, o čemu će također biti riječi. Maritain je svoju filozofiju izložio u pet poglavlja, počevši s "Filozofijom povijesti razmatranom općenito", zatim je objasnio "Zakone povijesti, aksiomatske formule ili funkcionalne zakone", razložio je "Povijesne zakone, tipološke formule ili vektorske zakone", odnos "Boga i tajne svijeta" i dao "Posljednje napomene".

Odgovarajući na pitanje je li filozofija povijesti moguća, Maritain kaže kako nas je "... kršćanstvo naučilo da povijest ima smisao, da ona djeluje u određenom smjeru..." (istaknuo E. Č.) No, Maritain u nastavku tvrdi da "... povijest nije vječito ponavljanje, (jer se) ona ne kreće u kružnicama. Vrijeme je linearno, a ne ciklično..."⁴ S ovim se djelomice možemo, a djelomice ne možemo složiti. Naime, nesumnjivo je da Božja providnost vodi povijest na njoj svojstven način, ali odnedavna znamo i to da je u devetnaestom i dvadesetom stoljeću imperijalna ideologizirana filozofija povijesti Velike Britanije koristila povijesne uzorke upravljanja sudbinama

² Caroll Quigley, *Anglo-američki Establishment*, Zagreb, 2004.

³ Emil Čić, *Povijest hrvatskih neprijatelja*, Zagreb, 2003.

⁴ Jacques Maritain, *Filozofija povijesti*, Zagreb, 1990.

naroda da bi na temelju ponavljanja tih uzoraka ponavljala užasan terorizam nad različitim narodima svijeta.⁵ Tu vidimo da politički korištena, pragmatizirana vizija filozofije povijesti i te kako može poslužiti u svrhu ponavljanja obrazaca povijesti, a i sam Maritain u svojim izlaganjima filozofije povijesti potvrđuje da ona može biti korisno korištena ako političari razumiju kontekst u kojem je mogu upotrijebiti. Naime, na kraju svoje rasprave Maritain nam čini veliku uslugu kad kaže kako se u djelu britanskoga pseudofilozofa Toynbeea, *A Study of History*, nalaze povijesne tipološke formule (vektorski zakoni), jer Toynbee "... na primjer, karakterizira neku civilizaciju (osmanlijsku ili spartansku) prema njezinom tipičnom dinamizmu...". Ova napomena nam je važna, jer je Toynbee bio jedan od onih britanskih imperijalističkih ideologa koji su svoju filozofiju povijesti koristili prema modelu ponavljanih uzoraka. Izvan te dimenzije mišljenja, s druge strane, vrijeme se doista kreće linearno i u tom vremenu - uz čovjeka - u povijesti interveniraju i Bog i đavao.

Maritain, međutim, ima i jedan pomalo rezerviran odnos prema povijesti, budući da u svojem djelu na nekoliko mjesta tvrdi da povijest nije znanost. On kaže: "Povijest se odnosi na pojedinačno i konkretno, na slučajno, dok se znanost odnosi na općenito i nužno. Povijest se odnosi na pojedine osobe i pojedine događaje. Istina, nema sumnje da se ono što se jednom dogodilo, ne može mijenjati, pa je time dobilo i svojevrstan oblik nužde. Uza sve to, taj događaj kao takav bio je slučajan..."⁶ Na ovome mjestu moramo se upitati sljedeće: Ako je Bog, po svetome Augustinu, upravitelj povijesti - kako onda neki važan događaj može biti slučajan? Nisu li kockice mozaika povijesti vođene providnošću, pa slučajnosti uopće i nema? K tome, kako to da povijest nije znanost, ako je znanost duhovno utvrđivanje, tj. intelektualno izvođenje formalno uočenih, općenitih i nužno nepromjenljivih pojedinačnih činjenica, a događaji iz prošlosti nisu ništa drugo negoli duhovno realizirana stvarnost, koja je ujedno postala ostvarenom činjenicom, spoznatim objektom iz kojeg se izvode i poopćeni zaključci? Maritain nadalje tvrdi da "... filozofija povijesti ima drugi objekt negoli povijest. Ona se odnosi na objektivni sadržaj – skolastičkim izrazima: formalni objekt – negoli je onaj povijesti i povijesnog objašnjenja, jednako kao što filozofija prirode ima formalno drugi objekt negoli je onaj fizike i kemije. Ipak ćemo zabilježiti razliku. Ako je u pitanju filozofija prirode,

⁵ Caroll Quigley, *ibidem*.

⁶ Jacques Maritain, *ibidem*, str. 2.

formalni je objekt fizike i kemije znanstven, a formalni objekt filozofije prirode jest drugi razumljiv i općenit objekt, razumljiviji i općenitiji, na području spoznaje prirode. *Ako je u pitanju filozofija povijesti, formalni objekt povijesti nije znanstven – on nije općenit, ni nuždan, niti uzdignut do razine apstraktne razumljivosti...*⁷ (istaknuo E. Č.).

Maritain dokazuje da nam povijest ne može dati objašnjenja iz općenitih razloga postojanja, ali već sama konstatacija postojanja neke činjenice postaje jedan duhovni objekt, i to jest znanstvena konstatacija koja može posjedovati formalni element potreban za apstrahiranje: intelektualni aparat za interpretacije jest kritički aparat koji apstrahirajući vrednuje i povezuje dimenzije događaja. Povjesničari su, zapravo, interpretatori opipljivih duhovnih relacija, a filozof povijesti jest na neki način interpret statistički dominantnih činjenica, koje izriču glavnu duhovnu/formalnu tendenciju u razvoju povijesti. Filozof povijesti ima zadaću da u svome duhu sagleda i iskaže formalni objekt stvaralačke i stvorene povijesti: filozofija povijesti u svemu tome postaje poveznica događaja, ona ih sagledava u cjelini, uviđa konstantne dimenzije eventualnih političkih ponovljenih činjenica i daje interpretaciju njihove dalekosežnosti, tj. protežnosti u odnosu na buduće događaje, te tako ne samo da jest znanstvena u smislu općih zaključaka o prošlosti nego postaje i hipotetički mjerodavna u odnosu na tumačenje razvoja povijesnih tendencija u budućnosti. Time filozofija povijesti zauzima poziciju kraljice filozofske znanosti, jer ne samo da metafizički interpretira nego i pragmatično ukazuje na iskustveno jasno dokazive odnose, i to tako jasno da takvo izlaganje dokaza može shvatiti i najveći mogući broj prosječno obrazovanih ljudi, bez prodavanja jezično mutnih filozofskih iskaza i teorijskih magla. Pa, na kraju, i sam Maritain kaže da "... povijesni podaci mogu služiti filozofu povijesti kao materija, jer je povijest sposobna za istinitu sigurnost ...",⁸ čime potvrđuje da povijest jest i istinita, upravo zato što je duhovno stabilna. *Zato što može biti istinita povijest jest znanost.* Ona se zauvijek jest dogodila i u tom "JEST" nalazi se istina iz koje možemo očitati djelovanje Providnosti, kao i tendenciju djelovanja duha sotone.

Maritain filozofiju povijesti situira u područje moralne filozofije. Taj kriterij utvrđivanja kojoj grani bi filozofija povijesti trebala pripadati nije tako loš, ali nije ni potpun, a niti je u središtu filozofije

⁷ Jacques Maritain, *ibidem*, str. 15.

⁸ Jacques Maritain, *ibidem*.

povijesti. Iz svojega iskustva mogu tvrditi da filozofija povijesti odgovara na pitanje: koje tendencije prevladavaju u politici, kulturi, religiji i drugim područjima duhovnih djelatnosti. Moralna je dimenzija važna utoliko što nam govori o konačnim nadnaravnim, tj. metafizičkim ciljevima sila dobra, kao i sila zla. Ali moral nam malo može reći o geopolitičkoj filozofiji povijesti i političkim filozofijama imperijalnih grabežljivaca. A, kao što smo rekli, filozofija povijesti je u stanju pročitati upravo generalne tokove, vizije i planove očitovane u tendencijama povijesti.

Bitno je reći i to da za Maritaina postoje tri vrste zabluda shvaćanja filozofije povijesti. To su 1. antropokratska obmana, 2. sotonokratska obmana i 3. teokratska obmana. Na temelju mojih vlastitih analitičkih iskustava s filozofijom povijesti, s Maritainom se mogu složiti jedino u mišljenju da je obmana antropokracija, jer je to aspekt deizma, koji naučava da je Bog sve predao čovjeku i da se za razvoj povijesti dalje ne brine. Teorija sotonokracije i teokracije imaju svoju potpunu ili djelomičnu utemeljenost. Naime, želim reći da je sotonokratsko shvaćanje prema kojem je svijet prepušten zlu i nepravdi djelomice čak i točno: mi uočavamo da su masovni pokolji naroda i plemena mogući, a sankcije na ovome svijetu za takva nedjela ne postoje: nemilosrdno su istrijebljeni američki Indijanci, australski crnci, Irci su bili na rubu istrijebljenja, Hrvatima je u cijelosti uništena vojska i država u Drugome svjetskom ratu, vijetnamsko stanovništvo bilo je namjerno mučeno i ubijano od strane specijalno obučavanih Amerikanaca, upravo sa zlom svrhom,⁹ a terorističke države i narodi nakon toga nisu nestali s lica zemlje. Čak su opravdavali i još opravdavaju svoje postupke umnažanjima ponavljanih političkih kleveta. Golema moć zla je očita: i Novi zavjet navješćuje prolazni trenutak vladavine Antikrista, koji čini trenutak vladavine sotonokratske aristokracije, koja izlazi na svjetlost dana. Svi razvojni simptomi tendencije zla u budućnosti i prošlosti već se sada jasno mogu iščitati iz povijesti, i to upravo analitičkim aparatom filozofije povijesti. Kardinal Stepinac je uoči Drugoga svjetskog rata istu stvar izrekao ovim riječima: "Svijet ide uistinu u propast ako ga čudesnim načinom ne spasi ruka Božja. Pobjedi li Njemačka, biti će grozan teror i propast za male narode. Pobjedi li Engleska, ostatak će na vlasti masoni, Židovi, prema tome nemoral, korupcija u našim zemljama. Pobjedi li SSSR, onda je davao dobio vlast nad svijetom i pakao. Dakle, kuda ćemo Gospodine nego k Tebi podići oči?" Tako

⁹ Mark Lane, *Conversations with Americans*, Simon and Schuster, New York, 1970.

stoji u Dnevniku od 5. studenog 1940.¹⁰ Zadaća filozofije povijesti jest da na takve tendencije upozori.

Ali, niti teokratsko shvaćanje povijesti nije pogrešno, jer povijest jest usmjerena prema vladavini Boga nad narodima: nakon kulminacije sotonokracije teokracija je logičan ishod. Vladavina Boga počinje Kristovim dolaskom, nastavlja se razvojem teokratskih sila u Crkvi i državi, kako je to lijepo istaknuo Vladimir Solovjov u svojoj knjizi *Povijest i budućnost teokracije*,¹¹ a završava u vječnosti s vladavinom Boga Krista, kao Krista Kralja. Maritainov problem kontinuirano se pojavljuje kao nemoć da on povijest shvati kao formalan iskaz i očitovanje Božjega i sotonskog duha u ponovljenim tendencijama povijesti. Iako su neki Maritainovi uvidi i primjedbe upravo briljantni, njegovi su pogledi na filozofiju povijesti često manjkavi. Hegel jest bio masonski filozof, koji je nastojao pobožanstveniti svijet, ali unatoč svim njegovim pogrješkama u nekim aspektima viđenja, on je svoju filozofiju ipak gradio s jedne strane na uočavanju povijesnih tendencija Duha, a s druge strane na svojem iskustvu moralne države. Hegelova nemoć da u povijesti sagleda djelovanje zlih tendencija utemeljena je na njegovoj vjeri da zloduh ne postoji i da je u svojem konačnom razvoju sam čovjek ostvareni Bog. Ipak, izlaganjem u svojoj *Filozofiji povijesti* Hegel je ukazao da postoji tendencija rasta produhovljenosti čovječanstva, čime je izrekao teokratski ideal o Božjoj nazočnosti u svijetu i rastu spoznaje po Duhu upravo zahvaljujući Bogu. Maritainova osuda Comteova tumačenja razvoja filozofije povijesti čini se opravdana, jer "... za Comtea čovječanstvo i ljudski duh postupno su prolazili kroz teološko stanje, metafizičko stanje i pozitivno stanje...",¹² čime je Comte dokazao da nije filozof i da mu se mišljenje nikada nije uzdiglo iznad sposobnosti kontrole prizemnih činjenica. Stoga je točna Maritainova tvrdnja kako je "... puki sofizam proglasiti da su teologija i metafizika zbrisale činjenicu da se munja ne mora tumačiti kao učinak neke nadnaravne srdžbe ili nekih 'skrivenih svojstava'...".¹³

Analizirajući različite pseudopovijesne zakone u filozofiji, Maritain je uočio suštinski način kojim se razvijalo čovjekovo mišljenje,

¹⁰ "Danas" 7. kolovoza, 1990., Zagreb.

¹¹ Vladimir Solovjov, *Povijest i budućnost teokracije*, Naklada "Prometej", Zagreb, 2003.

¹² Jacques Maritain, *ibidem*, str. 61.

¹³ Jacques Maritain, *ibidem*, str. 62.

te se ono u tom razvoju uzdiglo sve do sposobnosti filozofiranja, a osobito filozofiranja u duhu filozofije povijesti. Maritain ističe da je čovječanstvo prošlo razvoj od magijskog znaka utemeljenog na mašti, sve do logičkog znaka utemeljenog na razumijevanju razvojnih odnosa, te opisuje primarno stanje primitivnog mišljenja kao "... duševno stanje primitivca (koje se) nalazi pod primatom mašte. Magijsko je stanje niže stanje, ali se nikako ne smije podcijeniti. To je stanje djetinjstva čovječanstva: plodno stanje kroz koje se moralo proći (... A danas,) sve što mi sebi predočujemo, zapravo je ogrezlo u inteligenciji, i to u slobodnoj inteligenciji, koja strogo upravlja maštom. (...) Istina je da je logično stanje došlo nakon magijskog stanja – jer su sve duševne i kulturne funkcije ljudskog bića već u postanku bile pod vlašću magije, a sada su još pod vlašću logične misli. Sada je, u naše civilizirano doba, ostatke magijske spoznaje prigrabila, zbog procesa abnormalne inteligencije, pseudoznanost - okultizam".¹⁴ Naš se filozofski problem sastoji u tome što prizemni mislitelji, koji se petljaju u filozofiju, svaku filozofsko-povijesnu analizu tumače kao maštariju, nesposobni da uvide kako se u takvoj filozofiji akumulirao vrhunac ljudskog mišljenja. Ako smo do sada filozofijom mogli nalaziti Boga u svijetu i povijesti, odsad ćemo, analizirajući prošle događaje, moći razumjeti kako Bog može vidjeti i pretkazati i one buduće. U tom se filozofija povijesti, među duhovnim znanostima, nalazi na najuzvišenijem mjestu: sagledava prošlost i iz simptoma prošlosti može točno procijeniti budućnost, pod uvjetom da je filozof povijesti intelektualno uronio u autentično iskustvo povijesnih događaja i tendencija.¹⁵

Što se Maritaina tiče, svojim pristupom ovaj je filozof dopunio i ispravio Hegela, ali ni jedan od njih svojim uvidom nije nadmašio prvog filozofa povijesti - svetoga Augustina (*O državi Božjoj*).

¹⁴ Jacques Maritain, *ibidem*, str. 64.

¹⁵ Problem Maritaina na ovome mjestu sastoji se i u tome što on osporava mogućnost čovjekova predviđanja buduće povijesti tj. njezina razvoja, jer kaže "Vječni Božji plan ne mora se promatrati antropomorfno, kao unaprijed napisan scenarij".

PHILOSOPHY OF HISTORY IN JACQUES MARITAIN'S
REFLECTIONS

Summary

The subject of the philosophy of history, related to the concept of metaphysics, has conveniently integrated into the field of my pursuit, since this is the way in which I analyse history: by means of metaphysical derivation of phenomenon to the general concept. On the one hand, history cannot be speculated without a metaphysical contemplation of history, and, on the other, the case of Maritain is interesting, because he is one of rare contemporary philosophers who have studied history in the way that attempts to approach a coherent metaphysical perception of history. It is said that metaphysics is a science about everything. Universal science. Science about all beings. Starting from details, metaphysics come to general conclusions or it postulates general to confirm or deny in a particular example. Just for this reason, the history of philosophy is metaphysics, because it observes details and tries to reach a general conclusion. In its approach, the philosophy of history is, at the same time, idealistic and pragmatic. It is idealistic because "... idealism means ... that reality is understood as a spiritual event, in which process the real elevates to an ideal being ..."; it is pragmatic because, on the basis of numerous confirmed examples, it points to real tendencies, which lead to reliable conclusions. Therefore, the philosophy of history is an expression of a philosophy of pragmatic idealism, and, in the example of Maritain, we will see why and how.